

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 14, Sayı: 1, Sayfa: 275-299, ELAZIĞ-2004

1193/1779 SENESİ RÜSUM DEFTERİ'NE* GÖRE BAZARCIK-TATARPAZARI'NDA PİRİNÇ ÜRETİMİ

*The Production of Rice in Bazarcık-Tatarpazarı According to Year
of 1193/1779 Notebook of Tax-Rusûm Defteri*

Mehmet KARAGÖZ

İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, MALATYA

Özet:

Osmanlı ülkesinde ziraâtı yapılan tahıllardan birisi de pirinçdir. Pirinç ziraâtını zor olmasından dolayı, mahsulü pahalı ve tüketimi azdır. XVII. asrın ortalarına kadar sadece Osmanlı Sarayı'nda ve halkın da yalnız özel gün ve eğlencelerinde tüketilmektedir. XVIII. asırdan itibaren tüketimi yaygınlaşmıştır. XVIII. asrın sonlarına doğru Bazarcık'ta üretilen pirinç mîrfıya ait olduğundan doğrudan Osmanlı Sarayı'na gitmektedir.

Anahtar kelimeler: Bazarcık, pirinç, ziraât, mukataâ ve mahsul.

Abstract:

The rice is one of the corps which produced in Otoman Empire. The produced of rice is the most difficult, thus it is very expensive and it's consumption is very few. Alone, it is consumed to private days and entertainments of people and in Otoman Place, until mid of XVII. century. After XVIII. century its consumption has been spread towards end of XVIII. century the rice which produced in Bazarcık is directly sent Otoman Place.

Keyword: Bazarcık, rice, enterprice-mukataâ-, crop.

* Bu çalışmaya esas, BOA Bab-ı Defteri Ç.R.S 25999 numaralı defterdir. Osmanlı Devleti'nde, "... Rumeli'deki bazı çeltik nehirleri başkanlarının pişkeşlerine ve berâtlarına bakmakla vazifeli ..." kaleme, "Çeltik Rûsûmu Kalemi" veya "Çeltik Muhasebesi Riyâseti" denilmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara 1992, s. 268) 1193/1799 senesine ait olan defter; 16 sayfa olup sonradan numaralandırılmıştır. Osmanlı malî kayıtlarındaki geleneğe uygun olarak siyakatla yazılmıştır. Defterde, Bazarcık şeklinde yazılan yerleşim yeri Osmanlı kayıtlarında, "Bazarcık, Pazarcık veya Tatarbazarı-Tatarbazarı" olarak bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nde ziraî hayat ve özellikle tahıl üretimi hususunda yapılan çalışmaların yeterli olmadığı bilinmektedir. Bilgi eksiklikleri; sadece üretilen tahılların coğrafi saha ölçüleri değil, üretilen tahılların çeşitliliklerine mukabil miktarları da çok az bilinmektedir. Biz bu çalışmanın sınırlarını zorlamadan, çalışmamıza esas olmak üzere, birkaç noktaya temas etmenin faydalı olacağını düşünmekteyiz. Birincisi, Osmanlı Devleti'nde ziraî hayatın kemiyet ve keyfiyet olarak durumunun tam olarak bilinmediğini giriş cümlemizde belirtmiştik ki, bu bilinmezliğin konuların tasnifinde, biraz daha sıkıntılı bir durumu ortaya çıkardığı görülmektedir. O da, Osmanlı topraklarında ziraâti yapılan ürünlerin kendi aralarındaki bilgilerin birbirlerine mukabil aynı nispetlerde bilinmedikleridir. Buğday, arpa gibi mahsuller hakkındaki bilgiler az da olsa bilinmesine rağmen mısır hatta pirinç hakkındaki bilgiler çok daha azdır. İkincisi, halkın temel gıda maddelerinin üretim-tüketim durumu hakkında şu ana kadar yapılan çalışmaların az olmasıdır. Bu durumda da; buğday ve arpanın üretim-tüketimi nispeten bilinmesine rağmen, pirinçin üretimi-tüketimi hakkındaki bilgilerin daha da az olmasıdır. Çalışmamızın yukarıda kısaca izah etmeye çalıştığımız şartlar içerisinde yapıldığı hatırd tutulmalıdır. Ayrıca bu çalışmada, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ndeki tasniflerden konuyu doğrudan ilgilendiren belgeler bu kadardır¹. Kısacası bilgilerdeki eksikliğin, konunun özel şartları içerisinde olduğunu hatırlatılarak, vurgulanmasında fayda bulunmaktadır. Bir diğer ifade ile çalışmanın deneme şeklinde de kabul edilmesi mümkündür. Bundan dolayı çalışmaya fazla gelebilecek bazı umumi açıklamalarla başlamak mecburiyetinde kaldık.

Kabuğu ayıklanmamış pirince (oryza sativa) ve bitkisine çeltik denir². Çeltik ziraati, bitkinin sürekli suya muhtaç olması dolayısıyla gayet zordur. Belki de ekiminden mahsulün kaldırılmasına kadar geçen süre zarfında sürekli bakım istemesi dolayısıyla "**kıymetli tahıl**" bitkileri arasında yer almıştır. Türklerin, Asya'dan Anadolu'ya getirdikleri bilinen çeltik, bilahare yine Türkler tarafından Rumeli'ye götürülmüştür.

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde **Çeltik Rüsümü Kalemi**'nde yedi defter bulunmaktadır. Bu defterlerden; **25595, 25596, 25597, 25598** ve **25599** numaralı beş defter Filibe bölgesine aittir. Bu defterlerden, 25595 ve 25597 numaralı defterler çürük olduğu için okunamamaktadır. Bu defterlerden 25596 ve 25598 numaralı defterler, XVII. asrın ikinci yarısına tarihlidir. Bir başka makaleye esas olarak konu edilmişlerdir. 25599 numaralı defter ise, mîrî olarak kaydedilen Bazarcık çeltiğinin 1193/1779 senesine ait bir senelik kayıtlardır. Defterde çeltik rüsûmuna vazifeli kişilerin isimlerinin yanında zikredilen "... **mîrî icmâlidir...**" ifadelerinden defterdeki bilgilerin "**İcmâl**" mahiyetinde olduğuna açık delillerdir. Bu çalışmada, sadece bu defterden istifade edilmiştir. Bu hususta başka defter bulunmamaktadır.

² Feridun Emecen, "Çeltik", **DVİA** 8, İstanbul 1993, s. 265

Osmanlılar, Rumeli'ye geçtikten kısa bir süre sonra Meriç nehri havzasının fethini tamamlamışlar ve tarihî rolü **“İstanbul'un tahıl ambârı”** olan Trakya'da da çeltik ziraâtini başlatmışlardır. Rumeli'de çeltik ziraati için şartları müsait bölgelerde; başta Filibe ve Bazarcık'da deneme üretiminde verimli neticeler alınmasıyla çeltiğin ziraâti yaygınlaştırılmıştır³. Rumeli'de çeltik ziraâtinde elde edilen verimin yüksek olması, bu tahılla ilgili ilk kanunî düzenlemelere başlanmıştır⁴. II. Murat ve Fatih Mehmet, dönemlerinde yapılan düzenlemeler nihaî şeklini II. Bayezid'in (1481-1512) çıkarmış olduğu **“Filibe Çeltük Yasaknâmesi”** ile düzenlemelere kanunî olarak son şekli verilmiştir⁵. Osmanlı Devleti'nde çeltik üretiminin kannâmelerle düzenlenmesi hususi bir durum değildir. Devletin iktisadî siyasetinde **“İşe ilkesi”**nin gereği olarak kabul edilmektedir⁶.

XVII. asrın ikinci yarısına kadar, Osmanlı halkının tahıl tüketiminde birinci sırada buğday bulunmaktadır. Pirinç talebi Osmanlı Sarayı'na has gibidir. Bundan dolayı çeltik ziraatinin yapılacağı araziler diğer tahılların ziraâtlerine göre daha az alan kaplamaktadır. Bu sebeple düzenlemelerin uzun sürmesinin sebeplerinden birisi bu pirinç tüketiminin özel şartlarından kaynaklanmış olmalıdır. Diğer taraftan pirincin daha yüksek besleyici değeri olmasına rağmen maliyetinin yüksek olmasından dolayı pahalı olarak satılması, halkın talebinin düşmesinin en önemli sebebidir. Bu durum ülkenin her tarafında aşağı yukarı aynıdır. Pirinç tüketimi Osmanlı Sarayı'nın dışında az miktarda zengin ve üst seviyede devlet idarecileri ile **“Cemiyet sohbetleri”** denilen düğün-ölüm gibi faaliyetlerindeki yemeklerde kullanılmaktadır. Ancak, XVII. yüzyılın ikinci yarısından

³ Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası** (Çev. Mehmet Ali Kılıçbây), Ankara 1994, s. 150 (F. Braudel, eserinde, Meriç ovasına susamı, Köstendil, Makedonya ve Serez civarına pamuğu Türklerin getirdiğini yazmaktadır.)

⁴ Lütfü Güçer, **XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunun Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul 1964, s. 1-2

⁵ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri I**, İstanbul 1993, s. 402-406

⁶ H. İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I**, İstanbul 200, s. 145-161; Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 2000, s. 46-52; (Her devletin temel vazifelerinden birisi devletin ana unsuru olarak, çatısı altında yaşayan halkın beslenme ihtiyaçlarını temin etmektir. Bu ihtiyaçlar zamanın şartlarına göre öncelikleri değişse de, merkezinde hububat veya tahıl bulunmaktadır. Tarih içerisinde hemen bütün devletlerin **“Hubûbat meselesi”**nin çözülmesinde ciddi sıkıntılar içerisine düştüğü bir hakikattir. Osmanlı Devleti vesikalarında; hububat meselesinin **“ziyâde-i mühimmâtıdan”** veya **“Lâzime-i uhde-i diyânet”** şeklinde ifade edilmesi devletin bu işe verdiği ehemmiyeti göstermektedir. Devletin vazifelileri, bu meseleyi her zaman ciddiye almışlarsa da, devlet hayatı süresince sıkıntılarla da karşılaşmışlardır. Osmanlı Devleti, kendisine bağlı halkın temel ihtiyacı olan hububâtın temininde ve aynı zamanda bu ihtiyacı karşılarken kurduğu müessis yapının korunmasında **“meşruiyet”**e dikkat etmek şartıyla, hususi gayret sarf etmiştir. Osmanlı iktisadî siyasetinde buna **“İşe ilkesi”** denilmektedir. İşe ilkesi toplumun huzurlu yaşaması, sosyal-siyasî düzenin sağlıklı yürümesinin lüzumlu şartı kabul edilmektedir.

İtibaren Osmanlı ülkesindeki pirinç tüketimi önemli denilebilecek miktarda artmıştır⁷.

Umumiyetle nehirlerin kenarlarında başka bitkilerin yetişmediği topraklarda, halkın bir kısmı “*çeltükçü işâret olunûb*” tahrirleri yapılır ve pirinç ziraâtı yapmak üzere yerleştirilirlerdi ki, bu topluluğa “*Çeltükçü reâyası*” denilmektedir. Osmanlı Kanûnnâmeleri’nde çeltik ziraâtı hakkındaki üzenlemeler “*kânûn-ı çeltükçiyân*” başlığı altında zikredilmektedir⁸.

Çeltik ziraâtinin gayet çetin olması dolayısıyla, pirinç tarlalarında bir kişinin ekebileceği toprak, diğer tarım ürünleri için tahsis edilenlerden daha azdır⁹. Osmanlı Devleti, ziraâtinin zorluğu dolayısıyla çeltik reâyasını daima koruyup gözetmiş bu maksatla başta vergi yükünü hafifletmek üzere birçok muafiyetler getirmiştir. Çeltikçi reâyası “*avârız*” vergilerinden muaf tutulmuşlardır¹⁰.

Bu umumi malumatı aktardıktan sonra kısaca Bazarcık hakkında bilgi vermek yerinde olur kanaatindeyiz. Osmanlı kaynaklarında Bazarcık veya Tatarpazarı şeklinde yazılan yerleşim yeri, Rumeli’de Tunca ve Arda nehirlerinin meydana getirdiği Meriç havzasında yer almaktadır. Osmanlılar Rumeli’ye geçtikten az bir zaman sonra, Lala Şahin Pâşâ’nın gayretleriyle, (1362-1363) fethi tamamlanan bölge, Osmanlı topraklarına katılmıştır¹¹. Osmanlıların Rumeli’deki iskân siyasetlerine uygun olarak 1418’de

⁷ Surayı Faroğlu, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, İstanbul 1998, s. 225-226

⁸ Ömer Lütfü Bârkân, **Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları**, İstanbul 1943, s. 54; Halil İnalçık, “Rice Cultivation And The Çeltükçi-Re’aya System In The Otoman Empire”, **Turcica**, Tome XIV, 1982, s. 84, (Kanunnâmelerde, “*hin-i tahrîrde çeltükçülerin üzerine çeltükçü işâreti olunmuştur*” yazılmaktadır. Bilahare, son derecede zor ve meşakkatli bir iş olan pirinç ziraâtı hakkında şu bilgiler bulunmaktadır: çeltikçiler evvela, “*kürekçileri ile nehr-i mezbûru suya kifâyet idecek miktar yer ayırtlayûb hazır eyleyeler*”, sonra “*evvela çeltük ekilen yerin suya basturalar*”, sonra “*tohumların kendü yanında virûb*” tohumu toprağa serpeler, bilahare, “*ta’yin olunân tohumları bittemam idûb otun urmakda ve koruyûb gözetmekde*” ve “*çeltik tamam yetişdikde kürekçi ektiği çeltüğü biçûb düvûb harman ide*”, “*biçtirdikden sonra harman olub hıfz oluna*” ve “*adet olduğu üzre çeltikçi hizmeti ne ise edâ ide*”ler şeklinde ifade edilmekte ve böylece çeltikçilerin görevleri sıralanmaktadır. Ö.L.Barkan, **a.g.e.**, s. 205)

⁹ Bir çeltik işçisinin işleyebileceği saha elli okka tohumu ekmek için gerekli toprak yada 2,5 dönüm yüzey alanıdır ki, “*erlik*” denilmektedir. H. İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi I**, İstanbul 2000, s. 442. Birden fazla erliğin meydana getirdiği re’islikler ve nihayet bir bölgedeki nehirlerin tamamının bağlı olduğu “*çeltik nazırlığı*” ile idarî taksimat tamamlanır.

¹⁰ H. İnalçık, “Osmanlılarda Raiyyet Rûsumu”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1996, s.49 (Aynı yerde, XVI. asrın sonlarında Osmanlılarda vergi değişikliği olmuş ve “*avarız*” esas raiyyet vergileri arasına girmiştir denilmektedir.)

¹¹ Hoca Saadeddin Efendi, **Tacü’t-tevârih I**, (Nşr. İsmet Parmaksızoğlu) Ankara 1992, s.121, (Filibe’nin fethi ile ilgili olarak farklı tarihler vermektedirler: Mehmed Neşri’nin Kitab-ı Cihan-nüma Neşri Tarihi I, (Nşr.F.Reşit Unat- M.Altay Köymen) Ankara 1987, s.197-199, Colin İmber, **The Otoman Empire 1300-1481**, İstanbul 1990, s. 30 da 1370 den önce diye yazmaktadır.)

Kırım'dan gelen Tatarların yerleştirilmesiyle "**Bazarcık-Tatarbazarı**" ismini almıştır¹². Osmanlı idarî taksimatında Rumeli Eyâleti'nin Pâşâ Livası'na bağlı Filibe kazasına dahil bir nahiyeye olarak kaydedilmiştir¹³. Rumeli'de önemli ziraât alanlarından biri olan bu bölge, aynı zamanda İstanbul'dan Avrupa'ya uzanan yollar üzerinde de önemli geçit yerlerindedir¹⁴. Nüfusları hakkında az da olsa bilgi bulunmaktadır. Bazarcık 1516 da 800-900, 1570 de 1100-1200 dür¹⁵. 1585 de 1119 nefer, XVII. asrın başlarında 1130 neferdir¹⁶. Her iki tetkikin neticesine göre Bazarcık halkının % 100 ü Türk'tür.

Bazarcık'daki çeltik ziraâti hakkında ilk bilgiler 1455 senesinden itibaren elde edilebilmektedir. Gökbilgin'in, "Edirne ve Paşa Livası" isimli eserinde dolayısıyla bilgiler bulunmaktadır. "**Filibe-i zeâmet ve gayrûha ...**" şeklinde yazılan vesikadan umumi olarak Filibe bölgesi ve hususen de Bazarcık çeltik üretim ve gelirinin miktarı hakkında bilgi sahibi olmak mümkün olmamaktadır. 6 Kasım 1478'de ise Bazarcık'ın da içine dahil olduğu Filibe, Tavûslu, Yanbolu, Akçe-Kızanlı, Burgaz, Çorlu, Keşan, Eski-Hisar, Ergene, Yenice-Çırpan ve diğer yerler diye bâhsedilen gelirin toplamı ise, 6155 mûd ve 3 keylçedir¹⁷. Bunun ne kadarı Filibe'ye aittir belli değildir. 1484-1497 seneleri arasında üçer senelik mukataâya verilen çeltik "**Filibe, Tavuslu ve Burgaz...**" in üç seneliğinin 2.650.000 akçeye verildiği anlaşılmaktadır¹⁸. Bu ovoidan her yıl Osmanlı sarayının hissesine 4.000.000 akçe düşmektedir¹⁹. İçinde Bazarcık da dahil olmak üzere, Filibe civarında bulunan pirinç tarlaları mirîye ait olduğundan Topkapı Sarayı aş ocağına

¹² M. Akdağ, **a.g.e.**, I, s. 314; İlhan Şahin, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sofya, Filibe-Eski Zağra ve Tatar Pazarı'nın Nüfus ve İskân Durumu", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S 48, İstanbul 1987, s. 249

¹³ Tayyib Gökbilgin, **XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Pâşâ Livası**, İstanbul 1952, s.10

¹⁴ Avrupa'daki yollar İstanbul ve Gelibolu'dan başlar. Edirne'de birleştikten sonra bir kolu Aydos, Babadağı üzerinden Eflak-Boğdan'a, ikincisi Selanik-Serez-Ohri üzerinden Adriyatik sahillerine; üçüncüsü ise Filibe'den Tatarbazarı'na geldikten sonra ikiye ayrılarak bir kolu Sofya-Niş-Belgrat yoluyla Macaristan'a diğeri Köstendil-Üsküp-Sarayovası-Mostar'dan geçerek Dubrovnik'e varardı. Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, (Ed. Ekmelettin İhsanoğlu) İstanbul 200, s.590

¹⁵ İ. Şahin, **a.g.m.**, s. 251-252 (İ.Şahin, Tahrîr Defterleri'ni esas alarak tahmini hesaplamalar yapmıştır.) Turan Gökçe, "XV-XVI. Yüzyıllarda Filibe Şehri Nüfusuna Dair bazı Gözlemler", **Ethoses and Cultures on Balkans**, Vol. 2, Sofya 2000, s. 167-190

¹⁶ T. Gökçe, **a.g.m.**, s.187-189

¹⁷ M.T. Gökbilgin eserininin 128. sayfasında, 1479 senesinde pirincin muddunun 200 akçeden satıldığını yazmaktadır. Bu rakamı yaklaşık hesaplamaya esas alırsak $6155 \times 200 = 1.231.000$ akçe eder. Bir mudd 20 kile, $6155 \times 20 + 3 = 123103$ kile pirinç eder.

¹⁸ M.T.Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 125-134 (Osmanlı resmi kaynaklarına göre, 1487'de üç yıllık zaman dilimi içerisinde 3.400.000 akçelik gelir elde edildiği belirtilmektedir. H. İnalçık, "Rice Cultivation and The Çeltükçi-Re'aya System in The Otoman Empire" **Turcica**, Tome XIV, 1982, s. 70

¹⁹ Halil İnalçık, **a.g.m.**, s. 70

(Matbah-ı Amire) gönderilirdi²⁰. Zira, Bazarcık-Filiba civarında pirinç ziraâtı yapılan topraklar padişah veya şehzade hasları olduğundan inhisarın tatbik edildiği görülmektedir. Bu maksatla İstanbul'dan Filibe'ye gönderilen fermânlarda, bu bölgede yetiştirilen pirincin sarayın inhisarında olduğu sürekli hatırlatılmaktadır. Bu hususla ilgili yapılan bir incelemede, **“altı ay tamam olunca bâzâr tutulup benim pirincimden gayri şehirlerde ve köylerde ve sair cümle yerlerde ve sohbetlerde pirinç almaya ve satmaya”** denilmekte olduğu ve **“beylik pirincin”** satışlarının emniyeti için çeltiklerin ve madrabazların ve ambârlarının kadı ve eminler tarafından altı ay müddetle mühürlenmesi lüzumu hatırlatılmaktadır²¹. Unutulmamalıdır ki, Osmanlı ülkesinde birçok yerde pirinç üretilmektedir. Bu pirinçlerin tamamının Osmanlı ülkesinde nasıl tüketildiği hususunda yeterli bilgi bulunmamakla beraber üretilen pirincin tamamının İstanbul'da tüketilmediği de bir gerçektir²². XVIII. asırda Osmanlı ziraâtı de etkilenmiş ve tarımın ticarileşmesi diye adlandırılan bir dönem açılmıştır. Çeltik ziraâtı ile ilgili oldukça önemli olan gelişmeler ortaya çıkmıştır. **“Zira bu dönemde varlıklı ailelerin sofralarında ve imaret mutfaklarında daha sık görülmeye başlayan zerde ve pirinç çorbaları, pirince karşı talebi yükseltmiştir”**²³.

Burada bilinmesi gereken önemli bir husus da, Osmanlı Devleti'nin, üzerinde inhisarı olan çeltik ziraâtı yapılan arazilerinin işletme biçimleridir. Osmanlı ülkesinin tamamında çeltik ziraati yapılan arazilerin ne şekilde işletildiğini tam olarak tespit etmemekle beraber Bazarcık'ın da içinde yer aldığı Filibe bölgesi, Osmanlı hazinesinin gelir kaynakları arasında yer alan mukataâların işletme usûlüne uygun olarak emanet usûlüyle işletilmiştir. Emanet usulü, daha ziyade gelirinin düşük olması dolayısıyla halk tarafından rağbet edilmeyen işletmeler için tatbik edilmekteydi. Halbuki, başta Rumeli olmak üzere Anadolu'daki çeltik mukataâları, gelirlerinin yüksek olmasına rağmen, Padişah, Şehzadeler, hanedan mensupları ve yüksek devlet vazifelilerine ait haslar oldukları için emânet usûlüyle verilmişlerdir²⁴.

Konu ile ilgili gördüğümüz yukarıdaki bilgilerden sonra Bazarcık'da çeltik ziraâtinin 1779 senesineki durumu hakkında 1193/1779 senesine ait “İcmâl Defteri”²⁵ nin

20 Mustafa Nuri Paşa, Netayicü'l-Vukuat (Nşr.Neşet Çağatay), III-IV, Ankara 1987, s. 139

21 Ö.L. Barkan, “Öşür”, Türkiye'de Toprak Meselesi, İstanbul 1980, s. 842

22 Huricihan İslamoğlu-İnan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü, İstanbul 1991, s. 100. (Osmanlı ülkesinde başta Tosya, Malatya, Niksar olmak üzere birçok yerde pirincin üretildiği bilinmektedir.)

23 Suraya Faroqhi, “İktisat Tarihi (17. ve 18. Yüzyıllar)”, Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Tarihi 1600-1908, İstanbul 1995, s. 194

24 Feridun Emecen, “Çeltik”, DVİA, 8, İstanbul 1993, s. 265-266

25 Osmanlı Devleti'nde bütün arazi kayıtlarının tutulduğu Defterhâne-i Amire'nin üç kaleminden biri, İcmâl

değerlendirilmesi yapılacaktır. Bazarcık Çeltik 1779 senesi Rusum Defteri'ndeki bilgiler değerlendirilirken bir "Rusûm Defteri" den, ne kadar yararlanılabilirse o kadar istifade edeceğiz. Ancak girişte belirttiğimiz bu husustaki çalışmaların azlığı dolayısıyla bilgilerin zorlanması da mümkün olabilir. Defterin sonradan numaralanan 4. sayfası, "**İşbu 1193 senesine mahsuben Bazarcık çeltiklerinin mîrî defteridir sene 1193**" diye başlamaktadır. Buradan anlaşılan, Bazarcık çeltiklerinin mirîye-hükümdara ait olduklarıdır. Yukarıda Bazarcık'ın da içinde bulunduğu Filibe bölgesi çeltik arazisinin kânûnnâme ile mirîye ait olduğu belirtilmişti. Daha sonra yapılan bir kanunname değişikliği bulunmamaktadır.

Zira, XV-XVII. asırlardaki bilgilerden hareketle, çeltik ziraâtî arazilerinin ekim sahalarının yüzölçüm olarak, XVIII. asrında itibaren Osmanlı toprak düzeni ve toprak idarî yapısındaki değişimlerden ne kadar etkilendiğini ortaya çıkarmak mümkün olmamakla beraber etkilenmiş olması muhtemeldir. XVIII. asrın sonlarında Bazarcık'daki çeltik üretiminde XV. asırdan beri yürürlükte olan kanûnnâmelerin ve yeni şekillenen düzenlemelerin tatbik edildiği kabul edilmelidir. 1779 senesi İcmâl defterindeki belgelerde Bazarcık çeltiğinin, Filibe bölgesindeki bütün Çeltik ziraâtinin merkezi idaresinin yapıldığı Filibe Çeltik Nezâreti ile ilgisini tespit etmek mümkün değilse de, XV. ve XVII. asırlardaki belgelerde Filibe kazasına bağlı bir nahiye olarak kaydedilen Bazarcık²⁶, 1779 senesinde hala Filibe'ye bağlı bir nâhiyedir. Bundan dolayı Bazarcık çeltik ziraati arazileri idarî olarak Filibe Çeltik Nezâreti'ne bağlı olmalıdır. Pekâlâ, defterde geçen; Karabikâr, Gülmez ve Çavuş nehirlerinde mîrîye gelir yazılan yerlerde, nehir "**erlikleri**" ne gelir kaydedilmiş olması bu erliklerin işletmenin idarî yapısı gereği olarak bir nezârete dahil olmasını gerektirmektedir ki, buradan bu nehirlerin bağlı olduğu bir nazır erliğinin var olması neticesi çıkmaktadır. Buna binaen Bazarcık nehirlerinin Filibe Çeltik Nezâreti'ne dahil etmek, bilgileri fazla zorlamak değildir kanaatindeyiz.

Filibe Çeltik Nezâreti'ne bağlı olan Bazarcık nahiyesindeki çeltik ziraati yapılan arazinin ölçüm miktarını belirleyebilmek mümkün değildir. Zira, buna ışık tutacak herhangi bir vesikada bilgi bulunmamaktadır. Belgelerde ancak, Bazarcık nahiyesinde çeltik ziraati yapılan "**nehir veya ark**"²⁷ denilen sahanın isim ve sayısı kaydedilmiştir. Bu

Kalemi'dir. Arazinin türünü; mîrî, has, zeâmet, tımar ve topyekün hâsılâtını gösteren icmâl defterleri mufassal defterlerin kısaltılmışıdır. İcmâl defterleri hakkında çeşitli kaynaklarda bilgiler verilmiştir. Bir örnek olarak bkz. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**, Ankara 1992, s. 8-9 ve 187

²⁶ BOA. Bab-ı Defteri Ç.R.S., 25996, 25998

²⁷ (Zira, Kanûnnâmelerde ark ve nehir kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılabilmekte olup bu iki kelimedenden maksat herhangi bir akarsuyu değil, çeltik arazilerinde sulamak amacıyla bir suyun getirilmesi için açılan su yoluna denilmektedir. Ö.L.Barkan, a.g.e., s. 201, 203)

durum, XV. asrın ikinci yarısında, Bazarcık’da çeltik ziraati hakkında bilgi veren Edirne ve Paşa Livası isimli eserde de aynıdır. XVII. asrın ikinci arısında Filibe bölgesi-Bazarcık bu bölgeye dahildir-ile ilgili kayıtlarda da sadece nehir ve ark sayıları verilmiştir²⁸. Bu defterlerde, 19 adet nehir veya ark ismi zikredilmektedir. 1193/1779 senesi İcmâl Defteri’ne ise 26 adet nehir ve ark ismi tespit ettik. Bu üç defterdeki nehir veya arkları daha iyi anlaşılır ümidiyle bir tablo halinde vermeyi uygun gördük.

Tablo:1

Nehir	Nehirlerin adları	1075/1664	1099/1687	1193/1779
1	İbrahim Paşa	“	“	“
2	Gülmez	Gülemez	Gülemez	Gülmez
3	Sinan	“	“	“
4	Yaküb	“	“	“
5	Çavuş	“	“	“
6	Karabikâr	“	“	“
7	Yahya Paşa	“	“	Paşa
8	Süleyman Paşa	“	“	“
9	Manendlü	“	“	“
10	Kuruçay	“	“	“
11	Hayatlenk	“	“	“
12	Cedîd	Yeni ark	Yeni ark	Cedîd
13	Ali Beğ	Ali Beğ	Ali Paşa	Ali Beğ
14	Balludere	“	“	“
15	Bağçe	Elhayat Fakı nam-ı diğer Bağçe	Elhayat Fakı nam-ı diğer Bağçe	Bağçe
16	Selim	“	“	“
17	Kaynak	Der nehr-i tabi-i Kuruçay	Der nehr-i tabi-i Kuruçay	Kaynak
18	Çakmak	Çakmak	Çakmak	Çakmak
19	Abdullatif	-	-	Abdullatif
20	Alişah-ı Çekrek	-	-	Alişah-ı Çekrek
21	Bostancıbaşı	-	-	Bostancıbaşı
22	Şehzâde	-	-	Şehzâde
23	Hamâm	-	-	Hamâm
24	Masraf	-	-	Masraf
25	Çelebi Kadı	Çelebi Efendi	Çelebi Efendi	Çelebi Kadı
26	İzlavuç	-	-	İzlavuç

Yukarıdaki tablo bize; XVIII asırda bir önceki asra göre yedi yeni ark veya nehrin ziraâta açıldığını ve XVIII. asırda Bazarcık’da çeltik ziraâtinin bir önceki asırdan daha fazla sayıda ark veya nehre kavuştuğunu göstermektedir. Bir ark veya nehrin yüz ölçümü miktarının ne kadar olduğunu tespit etmek mümkün olmadığı gibi, Bazarcık’taki bütün nehir veya arkların ölçüm miktarlarını da tespit etmek mümkün olmadı. Yeni bir nehir veya ark açmak için yetkili kimdir veya neler yapılması gerekir? bu hususda belgeler de açık değildir. Ancak bir nehir veya ark açmaya karar verme yetkisi her bir bölgenin çeltik nazırlarının yetkisinde olmalıdır. Belgelerde geçen, **“ark ve bendi kendi mallarından görmek” veya “ark ve bendi kendi yanlarında itmek”**²⁹ ifadesi ile reâyanın çeltik

²⁸ BOA ÇRS, No: 25996, s. 4-5; BOA ÇRS, No: 25998, s. 4

²⁹ BOA. ÇRS, No: 25998, s. 3, bel. 4

ziraâtime izin verilmesinin şartı olarak **“ark açmak”** ve **“bend yapmak”** kabul edilmektedir. Yalnız, defterden elde ettiğimiz bilgilerden artan ark veya nehir sayılarının artmasının sebeplerini bilemediğimizden artan sayılar daha önceki çeltik arazilerinin bölünmelerinden mi? ortaya çıkmakta yoksa yeni araziler mi? çeltik için tahsis edilmektedir, bunu tam olarak tespit etmek mümkün olmamaktadır.

Zikrettiğimiz defterde, açık bilgiler bulunmamakla beraber her yerde olduğu gibi, Bazarcık nahiyesindeki çeltik ziraati belli bir düzen içerisinde idarî esaslarının ve yapılanmasının olması gerekmektedir. Nitekim, Gökbilgin'in XV. asır ile ilgili verdiği bilgilerden Bazarcık'ın da içinde bulunduğu Filibe kazasındaki nehirlerin idarî yapısında en yüksek idarî yetkili müfettiştir. Müfettişler ise, **“Filibe kadısı olanlar Filibe ve tevâbi'i mukataâsına müfettiş olagelmeğin kanûn-ı kadîm”**³⁰ üzere olduğunu belirtilmiştir. Bu durumun XVII. yüzyılın ikinci yarısında aynen uygulanmakta ve Filibe bölgesi çeltik müfettişlerinin **“yevm-i seksen akçe yevmiye ve rençberândan tohum başına birer kile çeltük ve birer nehirde altışar tohum yevmiye”**³¹ aldıkları belgelerden anlaşılmaktadır. 1779 senesinde ise, sadece Balludere ve İbrâhîm Pâşâ nehirlerinin müfettişlik için vermeleri gereken pirinç miktarları kaydedilmiştir. Bu miktar Bazarcık'taki bütün nehirlerin toplam olarak müfettişlere verecekleri rakam olup olmadığı açık değildir. Rusum Defteri'ndeki bir belgede, **“mîrî erz kile 30, nehr-i Balludere müfettişlik tohum 'adet 2”** olarak kaydedilmiştir³². Buna göre Balludere nehrinden müfettişlere verilen miktarı şöyle hesaplamak mümkündür. Balludere nehri için her bir tohum 'adet karşılığı kıymet birimi* 10 erz kiledir. İki tohum 'adet karşılığı 2x10=20 erz kile eder. Mîrîye yazılan miktar ise 30 erz kiledir. Halbuki 20 erz kilenin talep edilmesi gerekir. Mîrî için 30-20=10 erz kilenin fazla talep edilmiş ve müfettiş olanlara verilmek kaydıyla mîrîye kaydedilmiş olmalıdır. Bir başka belgede de, **“Maktu'at-ı mîrî erz kile 950 İbrâhim Pâşâ hâssa tohum ma'a müfettişlik tohum 'adet 24”**³³ şeklinde bir başka kayıt bulunmaktadır. Deftere göre İbrâhim Pâşâ nehrinin tohum 'adet karşılığı kıymeti 40 erz kiledir. Bu halde 24x40=960 olması gerekirken mîrînin talebi 950 erz kiledir. Eksik kaydedilen 10 erz kilenin müfettişlere verilmesi gerektiği neticesine varmaktayız. Bu durum tabloya dökülmüştür.

³⁰ BOA. K.K. Divân-ı Hümâyûn Nu: 72, s. 219

³¹ BOA. K.K. Divân-ı Hümâyûn Nu: 72, s. 217

³² BOA. Bab-ı Defteri Ç.R.S., 25999, s.12

³³ BOA. Bab-ı Defteri Ç.R.S., 25999, s. 12

Tablo:2

Sayı	Nehir adı	Müfettişlik geliri erz kile
1	Balludere	10x12.828,5=128.285
2	İbrâhîm Paşa	10x12.828,5=128.285
Toplam		256.57 kg.

Bazarcık nahiyesindeki nehirlerden Filibe kadılarının aldıkları müfettişlik karşılığı 20 erz kile 256.57 kg. lık pirinçtir.

Çeltik ziraâtı idaresinin esas mesul kişisi ise Çeltik Nâzırı'dır. Bazarcık nahiyesinin bağlı olduğu idarî birim olarak Filibe Çeltik Nâzırı bölgedeki bütün çeltik ziraâtiden devletin muhatap aldığı yetkilisidir. Çeltik nâzırları kendilerine işlerinin karşılığı "**Nazır Erliği**" olarak nehirlerde tahsis edilen gelirleri toplamakla mükelleftirler. Müfettişlere verilen pirinç miktarında olduğu gibi nazırlarada ne kadar miktar pirinç verileceği hususu açık değildir. Nitekim,1779 senesine ait Bazarcık nahiyesinde sadece üç nehirde nazır erliği için gelir kaydedilmiştir. Birincisi, "**maktu'ât-ı erz-i mîrî 88 Karabikâr erliği nehri tohum 'adet 4'**"³⁴, kaydedilmiştir. Karabikâr nehrinin bir tohum 'adet kıymeti karşılığı birimi 21 erz kiledir. $4 \times 21 = 84$ olduğuna göre; $88 - 84 = 4$ erz kile erlik hissesi demektir. İkincisi, Gülmez nehrindedir. "**mîrî erz kile 140 nehr-i Gülmez erliği tohum 'adet 4'**"³⁵ kaydedilmiştir. Gülmez nehrinin bir tohum 'adet karşılığı kıymet birimi 27 erz kiledir. $27 \times 4 = 108$ erz kiledir. $140 - 108 = 32$ erz kile Gülmez nehrinden erlik hissesidir. Üçüncü olarak Çavuş nehrinde ise, "**mîrî erz kile 120 nehr-i Çavuş erliği tohum 'adet 4'**" dir. Çavuş nehrinde bir tohum 'adet karşılığı kıymet birimi 24 erz kiledir³⁶. Netice; $24 \times 4 = 96$ 'dır ve $120 - 96 = 24$ erz kile nazır erliği hissesidir. Bu bilgilerde tabloya dökülmüştür.

Tablo:3

Sayı	Nehrin adı	Nazır erliği geliri erz kile
1	Karabikâr	$4 \times 12.282,5 = 51.314$
2	Gülmez erliği	$27 \times 12.828,5 = 346.369,5$
3	Çavuş erliği	$24 \times 12.828,5 = 307.884$
Toplam		705.567,5 kg.

Tabloya göre, Filibe Çeltik Nâzırlığı vazifesinde bulunanlar Bazarcık bölgesindeki nehirlerden her sene için 705.567,5 kg.lık pirinç gelir elde etmektedirler.

Bütün çeltik ziraâtı yapılan yerlerde olduğu gibi Filibe Çeltik Nezâreti'ne bağlı nehirlerde de idarî yapıda önemli bir birim de "**riyâset**"liklerdir. Her bir riyâsetlik en az

* Defterlerde kullanılan "fî" bilindiği gibi kıymet birimidir.

³⁴ BOA. Bab-ıDefteri Ç.R.S., 25999, s. 8

³⁵ BOA. Bab-ıDefteri Ç.R.S., 25999, s. 13

³⁶ BOA. Bab-ıDefteri Ç.R.S., 25999, s. 10

bir veya birden fazla reisliklere taksim edilmektedir³⁷. Maalesef, 1779 senesine ait olan İcmâl Defteri'ndeki bilgilerden Bazarcık nahiyesindeki nehirlerin kaç riyâset oldukları hakkında da herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Riyâsetlek için tahsis edilmiş gelirler bulunmaktadır. Buradan çıkarılan sonuç Bazarcık'taki nehirlerin de riyâsetliklere bölünmüş olduğudur. Defterdeki bir kayıta, Gülmez nehri için **“maktu'ât-ı erz-i mîrî erz kile 156 der nehr-i Gülmez ziyâde-i riyâset tohum 'adet 6”**³⁸ şeklinde kayıt bulunmaktadır. Bu bilgiden hareketle Gülmez nehrinde reise verilen pirinç miktarını hesaplamak mümkündür. Gülmez nehri tohum 'adet kıymet birimi 27 erz kiledir. $27 \times 6 = 162$ olması gerekirken 156 erz kile kaydedilmişirki, $162 - 156 = 6$ erz kile riyâset içindir. Çavuş nehrinin riyâset i ile ilgili iki ise kayıt bulunmaktadır; **“mîrî erz kile 44 nehr-i Çavuş ziyâde-i riyâsetden tohum 'adet 2”**³⁹ ve **“mîrî erz kile 44 nehr-i Çavuş riyâsetden tohum 'adet 2”**⁴⁰ şeklinde kayıtlar bulunmaktadır. Çavuş nehrinin tohum 'adet kıymet birim karşılığı 24 erz kiledir. Tohum 'adet $2 + 2 = 4$ erz kiledir. $24 \times 4 = 96$ erz kile eder. Halbuki, 96 erz kile talep edilmesi gerekirken 88 erz kile talep edilmiştir. $96 - 88 = 12$ erz kiledir ve Çavuş nehri riyâsetine verilmesi gerekir. Balludere nehri ile ilgili olarak da dört ayrı kayıt bulunmaktadır; Birincide, **“maktu'ât-ı erz-i mîrî 68 der nehr-i Balludere ziyâde-i riyâset tohum 'adet 4”**⁴¹, ikincide **“maktu'ât-ı erz-i mîrî 51 der nehr-i Balludere riyâset tohum 'adet 3”**⁴², üçüncüde, **“mîrî erz kile 34 nehr-i Balludere riyâsetden tohum 'adet 2”**⁴³, dördüncüde, **“mîrî erz kile 83 nehr-i Balludere riyâsetden tohum 'adet 5”**⁴⁴ yazılmıştır⁴⁵. Mîrî için $68 + 51 + 34 + 83 = 236$ erz kile talep edilmiştir. Tohum 'adet ise, $4 + 3 + 2 + 5 = 14$ erz kiledir. Balludere nehrinin erz kile birim kıymet karşılığı 10 erz kiledir. 14 tohum 'adet karşılığı 140 erz kile olması gerekirken, $236 - 140 = 96$ erz kile riyâset için talep edilmektedir. Bu üç nehirden riyâset için tahsis edilen erz kile pirinç miktarı 114 erz kile pirinç etmektedir.

³⁷ Defterlerde: *“Riyaset-i ...”* şeklinde noktalı yerlere nehir isimleri yazılmış ve *“... reis”* diye noktalı yerlere isim yazılarak, her bir reisin ismi belirtilmiştir.

³⁸ BOA. Bab-ı Defteri ÇR S., 25999, s. 6

³⁹ BOA. Bab-ı Defteri ÇR S., 25999, s. 4

⁴⁰ BOA. Bab-ı Defteri ÇR S., 25999, s. 11

⁴¹ BOA. Bab-ı Defteri ÇR S., 25999, s. 9

⁴² BOA. Bab-ı Defteri ÇR S., 25999, s. 9

⁴³ BOA. Bab-ı Defteri ÇR S., 25999, s. 9

⁴⁴ BOA. Bab-ı Defteri ÇR S., 25999, s.13

⁴⁵ BOA. Bab-ı Defteri ÇR S., 25999, s. 9

Tablo:4

Sayı	Nehir adı	Riyaset geliri erz kile
1	Gülmez	6x12.828,5=76.971
2	Çavuş	12 x12.828,5=153.942
3	Balludere	96 x12.828,5=1.231.536
Toplam		1.462.449 kg.

Bazarcık'taki nehirlerden riyâsetlik için ayrılan gelir 1.462.449 kg. lık pirinçtir.

Bazarcık'ında içinde bulunduğu Filibe kazasındaki çeltik nehirlerinin XV. ve XVI. asırlarda riyâsetlerinin işletmecilere ne şekilde verildiği hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Buna mukabil, XVII. asırda **“ber-vech-i iştirak”** olarak birden fazla kişiye verilen riyâsetler verilmektedir⁴⁶. 1779 senesindeki riyâsetlerin nasıl ne şekilde işletmecilere verildiği hususu da Rusum Defteri'ndeki bilgilerden tespit edilememektedir. Bir riyasetin her hangi bir sebeple boş kalması halinde ise, usulüne uygun olmak kaydıyla başka birisine verildiği gibi, kişinin çocuklarına da verilebilir⁴⁷. Hatta çocuklarına vermek tercih sebebi de olabilmektedir.

1779 senesi icmâl defterinde, çeltik ziraati ile ilgili idarecilerden ayrıca gelir kazananlar da bulunmaktadır. Defterdeki bir belgede, **“maktu ‘ât-ı erz-i mîrî 50 der nehr-i Çâvûş ziyâde-i deşbâni”⁴⁸ tohum ‘adet 2”⁴⁹** şeklinde bir kayıt daha bulunmaktadır. Çeltik arazilerinin her türlü zarardan ve ziyandan korumakla vazifeli olan kır bekçilerinin de bu vazifelerinin karşılığı olarak bir miktar pirinç aldıkları anlaşılmaktadır. Sadece Çavuş nehri ile ilgili kayıt olması resm-i deşbanının sadece bu nehirden taksim edildiği kabul edilebilir. Buna göre deşbani olarak ayrılan pirinç miktarının hesaplanması mümkündür. Belgedeki ifadede, ziyade-i deşbani geçen satırdan **“tohum ‘adet 2”** karşılığında, “50 erz kile” talep edilmektedir. Halbuki, Çavuş nehrinin tohum ‘adet kıymeti biriminin 27 erz kile olduğu bilinmektedir. Buna göre, 2x27=54 erz kile talep edilmesi gerekirken 50 erz kile talep edilmiştir. Geri kalan 4 erz kile kır bekçilerine aittir. Bu miktar 4x12.828,5=51.314 kg. lık pirinç etmektedir.

Filibe bölgesinde ve tabii olarak Bazarcık'da çeltik ziraati yapılan araziler mirî arazi oldukları için tasarruf hakkı Osmanlı Ailesi'ne aittir. Padişahlar mirî arazileri devlette önemli hizmetler yapan kişilere ihsan olarak vermekte ve işletmeleri bu kişiler

⁴⁶ BOA. Bâb-ı Defteri ÇRS, No: 25996, s.3, bel.10; BOA Bâb-ı Defteri ÇRS, No: 25998, s. 3, bel.13; s. 4, bel. 2

⁴⁷ BOA ÇRS, No: 25996, s.3, bel. 4; BOA ÇRS, No: 25998, s. 3, bel. 4

⁴⁸ Deşbâni: Kır bekçisi demektir.

⁴⁹ BOA Bab-ı Defteri ÇRS, 25999, s.8

Tablo:5

Ağa-yı rençberânın adları ve ünvanları
Ser Bevvâbin dergâh-ı 'Ali devletlü Ağa
Ser Bevvâbin dergâh-ı Ali devletlü Ağa'nın mahdûm-ı muhtemleri
Sa'âdetlü Yeğen İbrâhim Ağa
Sa'âdetlü Kethüdâzâde Hüseyin Ağa
Sa'âdetlü Mehmed Beğ
Sa'âdetlü Sa'id Ağa
Sa'âdetlü Ali Ağa
Sa'âdetlü Hazînedâr Ağa
Faziletlü Hâcî Mehmed Ağa
Sa'âdetlü Hâseki Hâcî Ahmed Ağa
Seyyid Hâcî Mehmed Ağa
Tahmîs Ahmed Ağa
Molla Mehmed
Dâmâd İsmâ'il Ağa
Hamâmcı Mehmed Ağa
Seyyid Hâcî Osmân Ağa
Hâseki Hâcî Hüseyîn Ağa
Faziletlü İmâm İbrâhîm Efendi
Hâcî Hüseyîn Ağa
Seyyid Süleymân Ağa
Seyyid Mustafa Ağa
Tahmîs Eyüb Ağa
Bostancı Hâcî Mustafa Ağa
Abdurrahmân Ağa
Gümrükçü Hasan Ağa
Molla Mustafa Efendi
Hüseyin Ağa
Şerîf Nu'mân
Hâcî Hüseyîn Efendi
Yığıdzâdeler
Muhmûd Beşe
Kâtib Ahmed Efendi

vasıtasıyla yapılmaktadır. Bazarcık'daki çeltik sahalarının XVII. asırda *“re'is-i pişkeş”*⁵⁰ şeklinde önemli devlet hizmeti yapanlara verildiği hususunda azda olsa bilgi sahibi olmaktadır. Burada bir hususun izahında fayda bulunmaktadır. Belgelerde, *“pişkeş”* olarak geçen kelime, lugat manasından daha geniş bir mana kazanmaktadır. Eğer pişkeşi sadece, *“yüksek seviyedeki devlet memurlarının”* hükümdara verdikleri hediyeler şeklinde anlarsak vesikalarda geçen, çeltik ziraâtinin hiyerarşik sıralamasında çeltikçilerin sevk ve idaresi ile vazifeli ve çeltik nazırına karşı mesul bir kişinin de hükümdara hediye vermekle yükümlü olması gerekmektedir. Bu şekilde bir durum pişkesin manasından hayli uzaktır. Burada pişkeşin, *“kamu hâzinesi için bir çeşit açık artırmalı gelir kaynağı”*⁵¹ olmasının çok doğru bir tespit olduğunun belirtilmesi gerekir. Bu belgelerde

⁵⁰ Bişkeş veya Pişkeş şeklinde de yazılan kelime lügatte; hediye, bâğış demektir. İstilah olarak da, Padişahların devlet işlerinde önemli vazifeler yapan kişilere verdikleri ihsanlardır. Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Lügat**, Ankara 1992, s.1040; (Üst mevkideki birine verilen, üstün otoritesinin ve himayesinin kabul edildiğini simgeleyen armağan. H. İnalçık, a.g.e., s. 455)

⁵¹ H. İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi I, İstanbul 2000, s. 144

pişkeşler, akçe üzerinden hesaplanmakta ve mukataâlar şeklinde verilmekte iken⁵², XVIII. asır belgelerinde akçe yerine “tohum ‘adet” şeklinde farklı birim kıymetlendirmeler

Tablo:6

Sayı	Nehrin adı	Mîrî erz kile	Tohum ‘adet	Ortalama oran
1	İbrahim Paşa	113390	85	40
2	Balludere	2865	212	10
3	Gülmez	2888	104.5	27
4	Çavuş	1698	84	24
5	Karabikâr	1411	47	21
6	Ali Beğ	320	20	16
7	Cedîd	80	10	8
8	Alışah Çekrek	1000	31	32.2
9	Sinan	1300	60	21.6
10	Hayatlenk	280	12	23.3
11	Süleyman Paşa	300	30	10
12	Paşa (Yahya)	1800	36	50
13	Çakmak	237	8	29.6
14	Manendlü	485	30	16.1
15	Kaynak	200	-	-
16	Selim	300	15	20
17	Bağçe	250	15	16.6
18	Çelebi Kadı	580.5	31	18.7
19	Abdullatif	255	30	8.5
20	İzlavuç	25	-	-
21	Yakup	450	40	11.2
22	Kuruçay	250	-	-
23	Masraf	714	42	17
24	Hamam	320	16	20
25	Şehzâde	540	20	27
26	Bostancıbaşı	370	20	18.5
Toplam		22.285.5	998.5	

yapılmış ve bu şekilde mukataâ işletmecilerine verilmiştir⁵³. 1799 senesinin ait defterdeki bilgilerden çeltik arazilerinin pişkeş olarak verilip verilmediği hususu belli değildir. Ancak, çeltik arazileri “*Ağa-yı Rençberân*”⁵⁴ denilen ve sıfatlarından önemli devlet hizmetlileri oldukları anlaşılan kişilere verilmişlerdir. Pişkeş veya başka bir şekilde önemli devlet hizmetlilerine verilen bu mukataaların süreleri hakkında da bilgilerimiz bulunmamaktadır. Emanet biçiminde işletildikleri düşünülürse “*kayd-ı hâyât*” şeklinde verildikleri düşünülebilirse de bu durum da kesin değildir. 1779 senesindeki İcmâl Defteri’ne göre Bazarcık çeltik arazilerini tasarruf edenlerin listesi ve unvan ve vazifeleri

⁵² Bkz. BOA Bâb-1 Defteri ÇRS, No: 25996; BOA Bâb-1 Defteri ÇRS, No: 25998 numaralı defterler. (Pirinç zitaât alanlarının mutasarrıflara özellikle yüksek seviyedeki devlet vazifelerine “ ‘adet veya ağırlık” şeklinde verildiği bilinmektedir.H.İnalçık, a.g.m., s.102)

⁵³ BOA Bab-1 Defteri ÇRS, 25999, s. 1-16

⁵⁴ BOA Bab-1 Defteri ÇRS, 25999, s. 16

tabloya dökülmüştür.

Tablo:8

Ağa-yı rençberan adları	Mîriye zimmetleri erz kile
Ser Bevvâbin Dergâh-ı 'Ali devletlü Ağa	4311.5x12.828,5=55.310.07
Ser Bevvâbin Dergâh-ı Ali devletlü Ağa'nın mahdûm-ı muhteremleri	189 x12.828,5=2.424.58
Sa'âdetlü Yeğen İbrâhim Ağa	2630.5x12.828,5=46.567.45
Sa'âdetlü Kethüdâzâde Hüseyin Ağa	1819 x12.828,5= 23.335.04
Sa'âdetlü Mehmed Beğ	485 x12.828,5=6.221.82
Sa'âdetlü Sa'id Ağa	2186 x12.828,5= 36.125.05
Sa'âdetlü Ali Ağa	548.5 x12.828,5= 7.498.25
Sa'âdetlü Hazînedâr Ağa	1888 x12.828,5= 24.220.20
Faziletlü Hâcî Mehmed Ağa	250 x12.828,5= 3.207.12
Sa'âdetlü Hâseki Hâcî Ahmed Ağa	449.5 x12.828,5= 5766.41
Seyyid Hâcî Mehmed Ağa	1681 x12.828,5= 21.564.70
Tahmîs âhmed Ağa	783.5 x12.828,5= 10.051.12
Molla Mehmed	60 x12.828,5= 769.71
Dâmâd İsmâ'il Ağa	334 x12.828,5= 4.284.71
Hamâmcı Mehmed Ağa	429 x12.828,5= 5.503.42
Seyyid Hâcî Osmân Ağa	84 x12.828,5= 1.077.59
Hâseki Hâcî Hüseyin Ağa	369 x12.828,5= 4.733.71
Faziletlü İmâm İbrâhîm Efendi	320 x12.828,5= 4.105.12
Hâcî Hüseyin Ağa	325 x12.828,5= 4.105.12
Seyyid Süleymân Ağa	1035 x12.828,5= 13.277.49
Seyyid Mustafa Ağa	402 x12.828,5= 5.157.05
Tahmîs Eyüb Ağa	248 x12.828,5= 3.181.46
Bostancı Hâcî Mustafa Ağa	480 x12.828,5= 6.157.68
Abdurrahmân Ağa	312 x12.828,5= 4.002.49
Gümrükçü Hasan Ağa	240 x12.828,5= 3078.84
Molla Mustafa Efendi	264 x12.828,5= 3.386.72
Hüseyin Ağa	83x12.828,5= 1.064.76
Şerîf Nu'mân	140 x12.828,5= 1.795.99
Hâcî Hüseyin Efendi	70 x12.828,5= .897.99
Yiğidzâdeler	147x12.828,5= 1.885.78
Muhmüd Beşe	70 x12.828,5= 897.99
Kâtib Ahmed Efendi	800 x12.828,5= 10.262.80
Toplam	23388.5x12.828,5= 300.039.37

Yukarıdaki tablo'daki isim ve ünvarlardan birincisi "Ser-bevvâb-ı Dergâh-ı Ali" Osmanlı Sarayı'nda vazifeli bugünkü manasıyla, Kapıcıbaşı diyebileceğimiz önemli bir vazifelidir. Diğerlerinden 21 kişi "ağa" sıfatlı kişiler, iki kişi "molla-monla" sıfatlı imam ve itibar sıfatlarıyla hibap edilen kişilerdir. Buradan şunu söylemek mümkündür ki, hâs gelirlerin tevcihinde önemli devlet vazifelerine tevcihler yapılırken gelenek devam etmektedir.

Bazarcık nehirlerindeki rençber veya rençberân denilen ve çeltik ziraâtı yapan kişilerin sayılarını tespit etmek mümkün değildir. Ayrıca, ağır ziraât işçiliği olan çeltik üreticilerinin üreticilerinin günlük, aylık ve senelik kazançları hakkında bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Bu kazançlar aynı mi? ödenmekte yaksa nakdi mi? verilmekte bu hususlar da açık değildir.

1779 senesinde Bazarcık'a dahil olan nehir veya arkların bir senelik mîrî gelirleri ve ekimi talep edilen tohum 'adet miktarları tabloya dökülmüştür.

Yukarıda nehirlerin mîrî için erz kile gelirlerinin nehir veya ark başına düşen miktarı $22.288.5 \times 12.828,5 = 267462$ kg pirinç etmektedir. Tohum 'adet olarak ziraâti yapılması istenilen miktar ise, $998.5 \times 12.828,5 = 12.809.25$ kg. pirinçtir. Defterde; İbrahim Pâşâ nehri için tohum 'adet değeri 40, Gülmez nehrinin 27 Balludere nehrinin ve Çâvuş nehrinin ise 10 erz kile olarak gösterilmektedir. Diğer nehirlerin tohum 'adet karşılığı kıymet birim miktarı ise belli değildir. Tohum 'adet miktarlarını mîrî erz kile gelirlerine bölerek hesaplama yoluna gittik. Ancak küsülü rakamlar çıkmaktadır. Bu durumun izahını, İcmâl Defteri'ndeki tohum 'adet kıymet miktarları kesin belli olan ve fî ile karşılık, değer manasına gösterilen bilgilerde küsürlü kayıtların olmaması dolayısıyla buradaki küsürlerin başka giderlere tahsis edilmiş olması şeklinde açıklamak gerekmektedir.

Tablo:9

Ağa-yı rençberânın adları	Tohum 'adet erz kile gelirleri
Ser Bevvâbin dergâh-ı 'Ali devletlü Ağa	$221 \times 12.828,5 = 2835.09$
Ser Bevvâbin dergâh-ı Ali devletlü Ağa'nın Mahdûm-ı muhteremleri	$9 \times 12.828,5 = 115.456.5$
Sa'âdetlü Yeğen İbrâhim Ağa	$102.5 \times 12.828,5 = 1314.92$
Sa'âdetlü Kethüdâzâde Hüseyin Ağa	$104.5 \times 12.828,5 = 1.340.57$
Sa'âdetlü Mehmed Beğ	$32.5 \times 12.828,5 = 416.92$
Sa'âdetlü Sa'id Ağa	$73 \times 12.828,5 = 936.48$
Sa'âdetlü Ali Ağa	$15.5 \times 12.828,5 = 198.84$
Sa'âdetlü Hazinedâr Ağa	$74.5 \times 12.828,5 = 955.72$
Faziletlü Hâcî Mehmed Ağa	$12.5 \times 12.828,5 = 160.35$
Sa'âdetlü Hâseki Hâcî Ahmed Ağa	$13.5 \times 12.828,5 = 173.18$
Seyyid Hâcî Mehmed Ağa	$82.5 \times 12.828,5 = 1.058.35$
Tahmîs âhmed Ağa	$34.5 \times 12.828,5 = 442.58$
Molla Mehmed	$6 \times 12.828,5 = 76.971$
Dâmâd İsmâ'il Ağa	$16.5 \times 12.828,5 = 211.67$
Hamâncı Mehmed Ağa	$20 \times 12.828,5 = 256.57$
Seyyid Hâcî Osmân Ağa	$7 \times 12.828,5 = 89.795$
Hâseki Hâcî Hüseyin Ağa	$7.5 \times 12.828,5 = 96.213$
Faziletlü İmâm İbrâhîm Efendi	320
Hâcî Hüseyin Ağa	$7.5 \times 12.828,5 = 96.213$
Seyyid Süleymân Ağa	$36 \times 12.828,5 = 461.826$
Seyyid Mustafa Ağa	$11 \times 12.828,5 = 141.113$
Tahmîs Eyüb Ağa	$9 \times 12.828,5 = 111.456$
Bostancı Hâcî Mustafa Ağa	$7 \times 12.828,5 = 89.799$
Abdurrahmân Ağa	$13 \times 12.828,5 = 166.770$
Gümrükçü Hasan Ağa	$8 \times 12.828,5 = 102.628$
Molla Mustafa Efendi	$18 \times 12.828,5 = 230.913$
Hüseyin Ağa	$5 \times 12.828,5 = 64.142$
Şerîf Nu'mân	$4 \times 12.828,5 = 51.314$
Hâcî Hüseyin Efendi	$7 \times 12.828,5 = 89.799$
Yiğidzâdeler	$7 \times 12.828,5 = 89.799$
Muhmüd Beşe	70
Kâtib Ahmed Efendi	800
Toplam	$971.5 \times 12.828,5 = 13.652.887$

Ziraâti seneli yapılması gereken çeltik nehirlerin mîrîye gelirleri ve bu miktarların erz kile karşılığı olarak da hesaplamalarının yapılması belgelerden

mümkündür. Mîrîye kaydedilen gelirlerin tahum 'adet karşılığı olarak hesapladıkları ve bu miktarların, izahı yapılabilecek olağanüstü şartlar olmadığı sürece eksiksiz ödenmeleri gerektiği hatırlanmalıdır.

1779 senesine ait olmak üzere Bazarcık'da çeltik ziraât sahalarından Osmanlı Devleti'nin mîrî talep ettiği miktar, 300.039.37 kg pirinçtir.

Aynı sene (1779) Bazarcık çeltik sahalarını tasarruf edenlerin elde ettikleri kazanç miktarı da tabloya dökülmüştür.

Her bir mutasarrıfın kendisine tasarruf olarak farklı nehirlerden elde ettikleri tohum 'adet gelirlerinin erz kile miktarı 13.652.887 kg. lık pirinçdir.

Rusum Defteri'deki bilgilerden, mîrînin ve mutasarrıfların gelirlerinin yanında Bazarcık'taki her bir nehrin; ayrı ayrı ve toplam "**senelik**" pirinç gelirlerini hesaplamak da mümkün olmaktadır.

Tablo:10

Sayı	Nehirlerin adları	Mîrî erz kile geliri
1	İbrahim paşa	3390x12.828,5=43.488.61
2	Balludere	2865 x12.828,5=36.753.65
3	Gülmez	2888 x12.828,5=37.048.70
4	Çavuş	1698 x12.828,5=21.782.79
5	Karabikâr	1411 x12.828,5=18.101.01
6	Ali Beğ	320 x12.828,5= 4.105.12
7	Sinan (Paşa)	1300 x12.828,5=16.677.05
8	Yakûb	450 x12.828,5=5.777.82
9	Çelebi Kadı	580.5 x12.828,5=7.446.94
10	Hayatlenk	280 x12.828,5=3.591.98
11	Alışah (Çekrek)	1000 x12.828,5=12.828,5
12	Bağçe	250 x12.828,5=3.207.12
13	Kaynak	200 x12.828,5=2.565.7
14	Manendli	485 x12.828,5=6.221.82
15	Cedîd	80 x12.828,5=1.026.28
16	Çakmak	237 x12.828,5=3.040.35
17	Abdullatif	255 x12.828,5=3.271.26
18	Selim	300 x12.828,5=3.848.55
19	Kuruçay	250 x12.828,5=3.207.12
20	İzlavuç	25 x12.828,5=320.75
21	Paşa (Yahya Paşa)	1800 x12.828,5=23.091.3
22	Süleyman Paşa	300 x12.828,5=3.848.55
23	Masraf	714 x12.828,5=9.159.54
24	Hamam	320 x12.828,5=4.105.12
25	Bostancıbaşı	370 x12.828,5= 4.746.54
26	Şehzâde	540 x12.828,5=6.927.39
Toplam		22588.5 x12.828,5=289.766.57

Yukarıdaki kayıtlardan, her bir nehrin ziraâtinden elde edilen birinç mahsûlünün yanında, 1179 senesine ait bir senelik Bazarcık nehirlerinin pirinç geliri toplam, 289.766,57 kg. dır.

1779 senesi bilgilerini daha geniş zaman dilimine yayarak umumi

değerlendirmeler yapmak tam doğru neticeler alınmasına yetmediği bir gerçektir. Ancak konu ile ilgili çalışmaların hemen hiç olmaması dolayısıyla bazı sonuçlar çıkartmamaıza engel değildir diye düşünmekteyiz. Buradan elde ettiğimiz belge ve bilgiler; XVIII. asrın ikinci yarısında Filibe kazasına bağlı bir yer olan Bazarcık'da XV. asırdan beri devam eden çeltik ziraâtinin Osmanlı Devleti'nin ziraat alanındaki umumi sıkıntılara rağmen alınan tedbirlerle belli bir seviyenin altına düşmeden devam ettiği kabul edilebilir. Özellikle Osmanlı Sarayı'nın pirinç ihtiyacını karşılayan Filibe bölgesi çeltik ziraâtine devlet idarecilerinin hassasiyet gösterdikleri ve aksaklıkları yerinde ve zamanında çözerek üretimin aksamaması için tedbirler almaları bu bölge ziraâtinin sağlıklı ve verimli neticeler almasına sebep kabul edilebilir.

Netice olarak, yukarıda değerlendirmeye çalıştığımız 1779 senesine ait bir Rusûm Defteri'nden hareketle, Osmanlıların Rumeli'de ilk olarak ekimini denedikleri ve başarılı netice aldıktan sonra Bazarcık'ın da içinde bulunduğu Filibe bölgesinde yaygın ziraâti yapılmaya başlamıştır. Bazarcık'da XV. asrın ilk çeyreğinden itibaren çeltik ve mahsulü pirincin mîrîye-devlete padişah ailesine tahsis edildiği anlaşılmaktadır. XVIII. asrın sonlarında hâlâ Bazarcık pirincinin İstanbul'a padişah sarayına gönderildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Osmanlı kanunnâmelerinden de anlaşıldığı gibi hususi bir ziraât biçimi ve çeltikçi denilen ve sadece çeltik ziraâtiyle uğraşan bir topluluk bulunmaktadır. Bazarcık'daki çeltik ziraâtinin XVIII. asrın sonlarında, Osmanlı ülkesinde ziraâti yapılan diğer tahıl ürünleri gibi dönemin iktisadî şartlarına uygun olarak yürütülmektedir. Toprak sistemindeki bozulmalar ve ziraâtteki aksaklıklar burada da benzeri durum göstermektedir. Eldeki bilgilerle Bazarcık'daki pirinç miktarlarını daha önceki veya sonraki zamanlarla mukayese etmek imkânı bulunmamaktadır. Bazarcık'da elde edilen pirinç doğrudan Osmanlı Sarayı'na gitmektedir. Bir başka ifade ile bölgede üretilen pirincin tüketicisi saraydır. Osmanlı ülkesinde halkın yaygın pirinç tüketiminin XVIII. asrın sonlarında hâlâ yaygın olmadığı ifade edilebilir.

KAYNAKLAR

A-Arşiv Belgeleri:

BOA Bab-1 Defteri, Çeltik Rüsümü Kalemi (D. ÇRS):

BOA. Bab-1 Defteri ÇRS, No: 25996

BOA. Bâb-1 Defteri ÇRS, No: 25998

BOA. Bâb-1 Defteri ÇRS, No: 25999

BOA. Kamil Kepeci Divân-1 Hümâyûn Ahkâm Defteri No: 72

B-Tetik Eserler ve Makaleler:

- Ömer Lütfü Bârkan, Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, İstanbul 1943
- Halil İnalçık, "Rice Cultivation And The Çeltükçi-Re'aya System In The Otoman Empire", Turcica, Tome XIV, 1982, s. 69-141
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara 1992
- Fernand Braudel, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası (Çev. Mehmet Ali Kılıçbây), Ankara 1994
- Lütfü Güçer, XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunun Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul 1964
- Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri I, İstanbul 1993
- Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I, İstanbul 200
- Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, İstanbul 2000
- Suraya Faroqhi, Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, İstanbul 1998
- Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsumu", Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, İstanbul 1996, s. 31-66
- Hoca Saadeddin Efendi, Tacü't-tevârih I, (Nşr. İsmet Parmaksızoğlu) Ankara 1992
- Mehmed Neşri, Kitab-ı Cihan-nüma Neşri Tarihi I, (Nşr.F.Reşit Unat- M.Altay Köymen) Ankara 1987
- Colin İmber, The Otoman Empire 1300-1481, İstanbul 1990
- Mustafa Akdağ, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Ankara 1998
- İlhan Şahin, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sofya, Filibe-Eski Zağra ve Tatar Pazarı'nın Nüfus ve İskân Durumu", Türk Dünyası Araştırmaları, S. 48, (İstanbul 1987), s. 247-255
- Tayyib Gökbilgin, XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Pâşâ Livası, İstanbul 1952
- Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, (Ed.Ekmelelettin İhsanoğlu) İstanbul 200, s. 515-649
- Turan Gökçe, "XV-XVI. Yüzyıllarda Filibe Şehri Nüfusuna Dair bazı Gözlemler", Ethoses and Cultures on Balkans, Vol. 2, Sofya 2000, s. 167-190
- Halil İnalçık, "Rice Cultivation and The Çeltükçi-Re'aya System in The Otoman Empire" Turcica, Tome XIV, 1982, s. 69-141
- Mustafa Nuri Paşa, Netayicü'l-Vukuat (Nşr.Neşet Çağatay), III-IV, Ankara 1987
- Ömer Lütfü Barkan, "Öşür", Türkiye'de Toprak Meselesi, İstanbul 1980, s. 799-804
- Huricihan İslâmoğlu-İnan, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü, İstanbul 1991
- Suraya Faroqhi, "İktisat Tarihi (17. ve 18. Yüzyıllar)", Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Tarihi 1600-1908, İstanbul 1995, s. 191-215
- Feridun Emecen, "Çeltik", DVİA, 8, İstanbul 1993, s. 265-266
- Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Lügat, Ankara 1992

Transkripsiyon

(BOA. Bâb-ı Defteri ÇRS, No: 25999)

Sayfa 4

YA FETTAH

İşbu 1193 senesine mahsûben Bâzarcık çeltüklerinin mîrî defteridir. sene 1193
Ser Bevvâbîn dergâh-ı ‘ali devletlü Ağa hazretleri mîrî icmâlidir sene 1193.

Mîrî erz kile	Tohum ‘adet
200 der nehr-i İbrâhim Pâşâ hâssa	5 fî 40
891 der nehr-i Gülmez hâssa	33 fî 27
44 der nehr-i Çavuş riyâsetden	2
650 kıta’-ı nısf-ı Sinan	30
450 kıta’-ı Ya’kûb	40
510 kıta’-ı Ballûdere	30
714 kıta’-ı masraf	42
<hr/>	<hr/>
3459	182

49 kıta’-ı nısf-ı Çelebi Kadı	7
280 kıta’-ı Hayatlenk	2
125 Kıta’-ı nısf-ı Alişâh Çekrek	6
80 Kıta’-ı Cedid	10
18.5 Kıta’-ı nısf-ı Çakmak	4
<hr/>	<hr/>
4311.5	221

Der ‘uhde-i mahdûm-ı muhterem sa’âdetlü Ağa hazretleri	Tohum ‘adet
Mîrî erz kile	9
89 der nehr-i Karabikâr	

Sayfa 5

Der ‘uhde-i sa’âdetlü Yegen İbrâhim Ağa mîrî icmâlidir der sene 1193.

Maktu’-ı mîrî erz kile	Tohum ‘adet
840 der nehr-i İbrâhim Pâşâ hâssa	21 fî 40
445.5 der nehr-i Gülmez hâssa	16.5
189 der nehr-i Karabikâr hâssa	9
83 der nehr-i Bâlludere hâssa	5
680 kıta’-ı Bâlludere	40
125 kıta’-ı Alişâh Çekrek	6
<hr/>	<hr/>
97.5	

200 der nehr-i Pâşâ hâssa	5
21 der nehr-i Karabikâr hâssa	1
27 der nehr-i Gülmez hâssa	1
20 der nehr-i Bâlludere hâssa	2
<hr/>	<hr/>
102.5	

Der ‘uhde-i sa’âdetlü Kethüdâzâde Hüseyin Ağa mîrî icmâlidir sene 1193.	Tohum ‘adet
Mîrî erz kile	29
290 nehr-i Bâlludere hâssa	7
189 nehr-i Gülmez hâssa	30
650 kıta’-ı nısf-ı Sinân	16
320 kıta’-ı Hamâm	15
242.5 kıta’-ı nısf-ı Mânendli	

Bazarcık-Tatarpazarı'nda Pirinç Üretimi ...

127.5 kıta'-ı nısf-ı Abdullatîf	7.5
<hr/>	<hr/>
104.5	
Sayfa 6	
Der 'uhde-i sa'âdetlü Mehmed Beğ icmâl-i mîrîdir der sene 1193.	
Maktu'-ı mîrî erz kile	Tohum 'adet
150 kıta'-ı nısf-ı Süleymân Pâşâ	15
150 kıta'-ı nısf-ı Selim	7.5
185 kıta'-ı nısf-ı Bostâncıbaşî	10
<hr/>	<hr/>
32.5	
Der 'uhde-i sa'âdetlü Sa'id Ağa ma'a birâderi icmâlidir der sene 1193.	
Maktu'-ı mîrî erz kile	Tohum 'adet
950der nehr-i İbrâhim Pâşâ hâssa-yı tohum ma'a müfettişlik	24
378 der nehr-i Gülmez hâssa	14
336 der nehr-i Çavuş hâssa	14
272 kıta'-ı Bâlludere	16
250 kıta'-ı Bâğçe	15
<hr/>	<hr/>
73	
Der 'uhde-i sa'âdetlü Ali Ağa Şatırzâde mîrî icmâli der sene 1193.	
Maktu'-ı mîrî erz kile	Tohum 'adet
400 der nehr-i İbrâhim Pâşâ hâssa	10
148.5 der nehr-i Gülmez	5
<hr/>	<hr/>
15.5	
Sayfa 7	
Der 'uhde-i sa'âdetlü İsmâ'il Ağa icmâlidir der senel 193.	
Maktu'at-ı erz mîrî erz kile	Tohum 'adet
144 der nehr-i Çavuş hâssa	2
150 kıta'-ı nısf-ı Selim kıta'sı	7.5
331.5 nısf-ı Çelebi Kadı kıta'sı	7
540 kıta'-ı Şehzâde	20
185 kıta'-ı Bostâncıbaşî	10
250 kıta'-ı rub'-ı Alişâh	12.5
127.5 kıta'-ı nısf-ı Abdullatîf	7.5
160 der nehr-i Pâşâ hâssa tohum	4
<hr/>	<hr/>
74.5	
Der 'uhde-i Faziletlü Hâcî Mehmed Efendi mîrî icmâlidir der sene 1193.	
Mîrî erz kile	Tohum 'adet
250 rub'-ı Alişâh kıta'ası	12.5
Der 'uhde-i sa'âdetlü Haseki Hâcî Ahmed Ağa mîrîdir der sene 1193.	
Maktu'-ı mîrî erz kile	Tohum 'adet
280 der nehr-i İbrâhim Pâşâ hâssa	7
148.5 der nehr-i Gülmez hâssa	5.5
21 der nehr-i Karabikâr	1
<hr/>	<hr/>
13.5	
Sayfa 8	
Der 'uhde-i saâdetlü Seyyid el-Hâc Mehmed Ağa icmâlidir der sene 1193.	
Maktu'at-ı erz mîrî erz kile	Tohum 'adet
202.5 der nehr-i Gülmez hâssa	8.5

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2004 14 (1)

156 der nehr-i Gülmez ziyâde-i riyâset Maktu'an	6
432 der nehr-i Çâvuş	18
50 der nehr-i Çâvuş ziyâde-i deştâniye	2
242.5 nisf-ı Manendlî kıta'ası	15
280 Nehr-i Pâşâ hâssa	7
150 kıta'-ı nisf-ı Süleymân Pâşâ	15
88 Nehr-i Karabikâr Erliği	4
80 kıta'-ı Rahîm Ağa Balludere	8

82.5

Kadîm mîrî erz kile
136
56 sehven tenzîl
80

Der 'uhde-i sa'âdetlü Tahmis Ahmed Ağa mîrî icmâli der 1193.
Maktu' erz mîrî erz kile

Tohum'adet
(Ma'aHâcı Hüseyin Ağa)
12
18.5
4

480 der nehr-i İbrâhim Pâşâ
180 der nehr-i Balludere
118.5 kıt'a-ı nisf-ı Çakmak

34.5

Der 'uhde-i Molla Mehmed Ağa tâbi'
Mîrî Erz kile
60 der nehr-i Balludere

Tohum 'adet
6 fi kile 10

Sayfa 9

Der 'uhde-i sa'âdetli Dâmâd İsmâ'il Ağa icmâli der sene 1193.

Maktu' erz mîrî erz kile
250 rub'-ı Alişâh kıta'ası
84 Nehr-i Karabikâr

Tohum 'adet
12.5
4

16.5

Der 'uhde-i sa'âdetlü Hamâmcı Mehmed Ağa mîrîsidir der sene 1193.

Maktu' erz mîrî erz kile
240 der nehr-i İbrâhim Pâşâ hâssa
68 der nehr-i Balludere ziyâde-i riyâsetden
51 der nehr-i Balludere riyâsetden
70 der nehr-i Balludere hâssa

Tohum 'adet
6
4
3
8

20

Der 'uhde-i Seyyid Hâcı Osmân Ağa Filibe'li der sene 1193.

Mîrî erz kile
34 nehr-i Balludere ziyâde-i riyâsetden
50 nehr-i Balludere hâssa tohum

Tohum 'adet
2
5

7

Sayfa 10

Der 'uhde-i sa'âdetlü Haseki Hâcı Hüseyin Ağa icmâli der sene 1193.

Maktu'-ı mîrî erz kile
189 Nehr-i Karabikâr-ı hâssa
84 nehr-i Karabikâr-ı hâssa

Tohum 'adet
9 fi 21
4

Bazarcık-Tatarpazarı'nda Pirinç Üretimi ...

96 nehr-i Çavuş hâssa	4 fi 24
17	
Der 'uhde-i Faziletli İbrâhim Efendi mirisidir der sene 1193. Maktu'-ı mirî erz kile 320 kita'-ı Ali Beğ	
Der 'uhde-i Alaiyyeli Hâcı Hüseyin Ağa der sene 1193. Maktu'-ı mirî Erz kile 250 Kita'-ı Kuruçây Nehr-i Balludere	Tohum 'adet 75 7.5
Sayfa 11	
Der 'uhde-i sa'âdetli Seyyid Süleymân Ağa mirî icmâli der sene 1193. Maktu'at-ı erz mirî erz kile 70 der nehr-i Pâşâ hâssa 24 der nehr-i Gülmez hâssa 73 der nehr-i Karabikâr 120 der nehr-i Çavuş	Tohum 'adet 12 fi 40 6 fi 27 13 5
36	
Der 'uhde-i Mustafa Ağa Beğzâdeler Mirî erz kile 360 nehr-i Pâşâ hâssa 42 nehr-i Karabikâr hâssa	Tohum 'adet 9 2
11	
Der 'uhde-i Tahmîs Eyüb Ağa Mirî erz kile 120 Nehr-i Pâşâ hâssa 84 nehr-i Karabikâr 44 nehr-i Çavuş riyâsetden	Tohum 'adet 3 4 2
248	9
Sayfa 12	
Der 'uhde-i Bostâncı Hâcı Mustafa Ağa der sene 1193. Mirî erz kile 200 Kaynak fi'l-asıl erz kile	Tohum 'adet 7 420 ma'a
Osmân ağa	220 tenzîl
280 Nehr-i Pâşâ 480	200
Der 'uhde-i Hâcı Mahmûdzâde Abdurrâhman Ağa. Mirî erz kile 312 nehr-i Çavuş hâssa Der 'uhde-i Kümrükçü Hasan Ağa. Mirî Erz kile 200 nehr-i Pâşâ hâssa 30 nehr-i Balludere müfettişlik 10 nehr-i Balludere	Tohum 'adet 13 Tohum 'adet 5 2 1
8	

Sayfa 13

Der 'uhde-i Molla Mustafa Efendi.
Mîrî erz kile
120 nehr-i Çâvuş Erliği
100 Nehr-i Balludere hâssa
44 Nehr-i Bâلودere hâssa
kayd)

Tohum 'adet
4
10
4 (sah ile

18

Der 'uhde-i Halil Ağazâde Hüseyin Ağa.
Mîrî erz kile
83 nehr-i Bâلودere riyâsetden
Der 'ude-i Debbâğ Hâcı Mustafa Ağazâde Şerif Nu'mân.
Mîrî erz kile
140 nehr-i Gülmez Erliği

Tohum 'adet
5
Tohum 'adet
4

Sayfa 14

Der 'uhde-i Na'İbur Hâcı Hüseyin Efendi der sene 1193.
Mîrî erz kile
70 nehr-i Balludere
Der 'ude-i Yigizdâdeler.
Mîrî erz kile
147 nehr-i Karabikâr
Der 'uhde-i Mahmûd Beşe
Mîrî erz kile
50 İzlakoca kıta'sı
25 tenzîl

Tohum 'adet
7
Tohum 'adet
7

25

Der 'uhde-i Kâtib Ahmed Efendi icmâl-i mîrî der sene 1193.
Mîrî erz kile
800 yarım kile noksan olmalıdır.
Yekûn-i maktu'at-ı erz mîrî
Erz kile
23388.5 tahsîli lazım mîrîdir.
tenzîl ve bila zira'-ı mîrîdir. Sah.

23809 (burada 0.5 unutulmuş olabilir.)

Sayfa 16

Yekûnha-i mîrî zimmet Ağa-yı rençberân der 1193.
Mîrî erz kile
4311.5 Ser Bevvâbin dergâh-ı 'ali devletlü Ağa
189 mahdûm-ı muhteremleri
2630.5 Sa'âdetlü Yegen İbrâhim Ağa
1819 Sa'âdetlü Kethüdazâde Hüseyin Ağa

8950

485 sa'âdetlü Mehmed Beğ
2186 sa'âdetlü Sa'id Ağa
548.5 sa'âdetlü Ali Ağa
1888 sa'âdetlü Hazinedâr Ağa
250 faziletlü Hâcı Mehmed Efendi
449.5 sa'âdetlü Haseki Hâcı Ahmed Ağa

14757

Bazarcık-Tatarpazarı'nda Pirinç Üretimi ...

1681 Seyyid Hacı Mehmed Ağa
783.5 Tahmîs Ahmed Ağa
60 Molla Mehmed
334 Dâmâd İsmâ'il Ağa
429 Hamâmcı Mehmed Ağa
84 Seyyid Hacı Osmân Ağa

18168.5

369 Haseki Hacı Hüseyin Ağa
320 Faziletli İmâm İbrahim Efendi
325 Hacı Hüseyin Ağa
1035 Seyyid Süleymân Ağa
402 Seyyid Mustafa Ağa
248 Tahmîs Eyüb Ağa

20827.5

480 Bostâncı Hacı Mustafa Ağa
312 Abdurrâhman Ağa
240 Kümrükçü Hasan Ağa
264 Molla Mustafa Efendi
83 Hüseyin Ağa
140 Şerif Nu'man

22346.5

70 Hacı Hüseyin Efendi
erz kile
147 Yigidzâdeler
70 Mahmud Beşe
kıta'sı
800 Kâtib Ahmed Efendi
23388.5 tahsili iktiza eder
Rahîm Ağa

Tenzil-i mîrî

220 Kaynak
120 Ede?

25 İzlakoca
56 kıta'-ı

421 tenzil ve bila zira'at

421 kaydşüd.

23809